

CRIZĂ SAU PROGRES? SCHWAB, MERIAN ȘI CONCURSUL ACADEMIEI DIN BERLIN DESPRE METAFIZICA SECOLULUI AL XVIII-LEA

TINCA PRUNEA-BRETONNET

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române

Abstract. In this article I examine Schwab’s prize essay for the 1791/1795 contest of the Berlin Academy on the progress of metaphysics, as well as J.-B. Merian’s treatment of this question in his “Historical Parallel of our Two National Philosophies” of 1797. I argue that both essays propose an interpretation of the metaphysics of the Enlightenment as a whole and aim to assess Kant’s impact on philosophy, offering a remarkable overview of eighteenth-century metaphysical thought. I show how they elaborate an anti-Kantian view, one by endorsing a Leibnizian standpoint admiring Wolff’s achievements (Schwab), the other by defending the philosophical stance of the Berlin Academy and its eclectic principles (Merian). Moreover, I analyse their ways to address what they identify as the crisis of metaphysics and the chances of progress of this science.

Keywords: metaphysics, Enlightenment, eclectic philosophy, critical philosophy, Berlin Academy, Leibniz, Kant, Merian, Schwab, Wolff.

Academia din Berlin publică următoarea întrebare pentru concursul anunțat pentru anul 1791: „Care sunt progresele reale ale metafizicii în Germania, de la Leibniz și Wolff încoace?”¹ Premiul va fi acordat însă abia în 1795, juriul nefiind mulțumit de numărul și de calitatea textelor primite până atunci. Conform programului stabilit la reorganizarea Academiei de către regele Friedrich al II-lea în 1744–1746, clasa de filosofie speculativă anunța o dată la patru ani organizarea unui concurs pe o anumită temă². În general, cu doi ani înaintea termenului, se publica întrebarea scoasă la concurs, iar gânditorii Europei erau invitați să trimită Academiei răspunsuri anonimizate, redactate sub formă de eseuri în latină, germană, franceză sau engleză. Comisia de concurs citea aceste eseuri – unii academicieni redactând rezumate ale eseurilor pentru membrii care nu stăpâneau limba în care erau redactate – și hotăra prin vot câștigătorul concursului. Totodată, se alegeau una, două sau, mai rar, trei lucrări care primeau o mențiune specială (*accessit*) sau erau considerate demne de a fi publicate. După aceea, se anunțau public *motto*-urile eseurilor câștigătoare, iar autorii își dezvăluiau numele. Textele erau apoi publicate în original pe cheltuiala Academiei, într-un volum dedicat problemei tratate.

¹*Quels sont les progrès réels de la Métaphysique en Allemagne depuis le temps de Leibnitz et de Wolf?*. După reorganizarea Academiei de către Friedrich al II-lea, franceza devine limba oficială a Academiei. De aceea, întrebările erau publicate întâi în franceză. Doar din 1788 se acceptă sesiuni și publicații ale Academiei în limba germană.

²Academia din Berlin cuprinde din 1746 patru clase: filosofie experimentală, matematică, filosofie speculativă, *belles-lettres*. Este singura Academie europeană care are o clasă de filosofie speculativă, ceea ce va influența decisiv Iluminismul german în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Din mărturiile vremii, știm astăzi că filosofii europeni așteptau cu nerăbdare întrebările scoase la concurs la Berlin și că ele erau anunțate în toate țările Europei. Desigur, unele teme stârneau mai mult interes decât altele, dar îndeobște era vorba despre probleme actuale, importante și direct legate de dezbaterile și controversele filosofice din epocă. Dintre marii gânditori care au participat la concursurile Academiei din Berlin în secolul al XVIII-lea, îi putem aminti pe Condillac, d'Alembert, Mendelssohn, Abbt, Herder, Tetens, Reinhold și Kant³.

În acest articol ne propunem să analizăm contextul concursului anunțat pentru anul 1791 (secțiunea 1) și principalul eseu premiat în 1795 (secțiunea 2), precum și un text direct legat de tema anunțată, anume lucrarea în care un membru marcant al Academiei, Jean-Bernard Mérian, prezintă poziția Academiei din Berlin privind progresul realizat în filosofie în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cu ajutorul unei comparații între doctrinele și metodele lui Christian Wolff și Immanuel Kant (secțiunea 3). Credem că în aceste eseuri este vorba nu numai despre o autointerpretare importantă în care autorii își examinează și explicitează concepția despre metafizică și despre istoria recentă a filosofiei, ci și despre un moment decisiv al Iluminismului târziu care își analizează relația față de metafizică într-o întoarcere reflexivă asupra lui însuși. Vom vedea că filosofia lui Kant este principalul subiect de discuție și miza dezbaterilor vremii.

1. CONTEXTUL CONCURSULUI. ABICHT, REINHOLD ȘI POST-KANTIANISMUL

La sfârșitul anilor 1780, activitatea Academiei din Berlin se desfășura conform regulamentelor stabilite de Friedrich cel Mare în 1744, însă cu o importantă schimbare: din 1788 limba germană era acceptată în Academie și o „*deutsche Abteilung*” fusese adăugată ședințelor și publicațiilor în limba franceză. După moartea lui Friedrich în 1786, nu se poate vorbi de o eclipsare imediată a elementului francfon în sânul instituției – element pe care fostul rege îl favorizase de la înscăunare –, însă tot mai mulți gânditori de limbă germană erau acceptați ca membri și un vânt de schimbare se simțea în toată viața intelectuală a Prusiei acelei vremi. Se poate vorbi de o întoarcere și o reabilitare a filosofiei wolffiene datorită cercului lui J.A. Eberhard, puternic susținut de periodicul de succes *Philosophisches*

³ Este interesant să amintim că în 1789, concursul Academiei este câștigat de Papp din Făgăraș, „pastor reformat din Transilvania”. Textul întrebării era următorul: „Dans toute la nature on observe des effets; il y a donc des forces. Mais ces forces, pour agir, doivent être déterminées, cela suppose qu'il y a quelque chose de réel et de durable, susceptible d'être déterminé, et c'est ce réel et durable qu'on nomme force primitive et substantielle. En conséquence, l'Académie demande: Quelle est la notion distincte de cette force primitive et substantielle qui lorsqu'elle est déterminée produit l'effet? Ou en autres termes: quel est le *Fundamentum virium*? Or, pour concevoir comment cette force peut être déterminée, il faut ou prouver qu'une substance agit sur l'autre, ou démontrer que les forces primitives se déterminent elles-mêmes [...]”, Adolf Harnack, *Geschichte der königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, vol. 2, Reichsdruckerei, Berlin, 1900, p. 308 (ortografia franceză este modernizată).

Magazin. Totodată, gândirea lui Leibniz era studiată și promovată pe scena filosofică într-un elan care nu diminuase de aproape două decenii, anume de la publicarea lucrării *Nouveaux Essais* (1765) și de la concursul academic de mare răsunet legat de *Elogiul lui Leibniz* din 1768. În sânul Academiei, filosofia era ținută în continuare la mare cinste și se poate vorbi despre existența unui curent autonom și cristalizat, independent pe *Popularphilosophie*, de pildă, anume de filosofia academică. Dacă în primele două decenii de la reorganizarea realizată de Friedrich cel Mare, în sânul Academiei se înfruntaseră două tabere, acum putem vorbi, după părerea noastră, despre o omogenizare a viziunii filosofice și despre o doctrină academică. Cele două tabere apăraseră, una, filosofia de inspirație wolffiană și metafizica speculativă prin gânditori ca J.H. S. Formey, secretarul permanent al Academiei, și J.G. Sulzer; cealaltă, filosofia iluministă engleză și franceză și noua paradigmă newtoniană, prin președintele P.L.M de Maupertuis și aliații lui, dintre care făcuse parte și Mérian. După 1765, antagonismul dintre tabere se estompează și pozițiile filosofice converg din ce în ce mai mult.

Un eveniment crucial vine însă în anii 1780 să „tulbure” scena filosofică germană, ba chiar să bulverseze conviețuirea aparent pașnică a „filosofiei populare” cu filosofia eclectică a Academiei, alături de alte curente post-wolffiene din spațiul german: este vorba de filosofia lui Kant. După cum știm, Kant publică prima ediție a *Criticii rațiunii pure* în 1781, a doua în 1787, iar *Prolegomenele la orice metafizică viitoare care se va putea înfățișa drept știință* în 1783, dacă este să amintim doar marile sale texte de filosofie teoretică. Recepția lor a fost anevoioasă, cu multe neînțelegeri și controverse, Kant ajungând chiar să spună că opera lui va avea nevoie de încă un secol pentru de a fi înțeleasă cu adevărat⁴. Treptat însă, spre sfârșitul anilor 1780 putem vorbi despre o școală kantiană⁵ și despre diverse tentative de a disemina filosofia critică și a o impune în centre universitare majore.

Una dintre convingerile principale care animă anchetanoastră este existența unei relații directe între afirmarea filosofiei kantiene pe scena filosofică germană și tema scoasă la concurs pentru anul 1791. Mai mult, întrebarea aceasta este o invitație limpede pentru gânditorii epocii de a se pronunța asupra (criticii) metafizicii propuse de Kant în operele sale teoretice și de a o situa pe aceasta din urmă în sânul Iluminismului german. Ceea ce ne va interesa în primul rând aici va fi interpretarea filosofiei critice în raport cu filosofia wolffiană și cu filosofia promovată de Academia din Berlin, deci integrarea ei într-o istorie recentă, și nu analiza eseului lui Schwab sau a disertației lui Mérian ca momente ale receptării – timpurii – a filosofiei lui Kant, deși și această din urmă perspectivă este interesantă și fertilă⁶.

⁴ Karl August Varnhagen von Ense, *Tagebücher*, vol. 1, Leipzig, Brockhaus, 1863, p. 46. Autorul relatează într-o notă datată din 6 mai 1837 următoarea afirmație a lui Kant: “Ich bin mit meinen Schriften um ein Jahrhundert zu früh gekommen; nach hundert Jahren wird man mich erst recht verstehen und dann meine Bücher auf’s neue studieren und gelten lassen”.

⁵ Despre acest subiect, cf. Norbert Hinske, Horst Schröpfer (coord.), *Der Aufbruch in den Kantianismus*, Stuttgart-Bad Cannstatt, 1995.

⁶ Pentru detalii despre recepția timpurie din perspectiva empiristă a lui Kant, cf. Brigitte Sassen, *Kant’s Early Critics. The Empiricist Critique of the Theoretical Philosophy*, Cambridge, CUP, 2000.

Ce eseuri a premiat Academia din Berlin? Referitor la selecție, putem vorbi despre o atitudine imparțială și deschisă, dar și oarecum neobișnuită, dat fiind faptul că juriul concursului a ales trei câștigători: o jumătate din premiu i-a fost acordată lui Johann Christoph Schwab (1743–1821), o pătrime lui Johann Heinrich Abicht (1762–1816), iar pătrimea rămasă, lui Karl Leohard Reinhold (1757–1823). Vedem în aceasta că, deși premiul a fost acordat celor trei autori, Schwab are o anumită întâietate, Academia considerând eseul lui ca fiind cel mai bun. Trebuie să precizăm că el mai câștigase de două ori premiul Academiei, pentru teme de *belles-lettres*, mai puțin controversate, dar foarte actuale, legate de universalitatea limbii franceze (în 1784, premiul fiind împărțit cu un alt concurent), și de utilitatea imitării operelor literare străine în formarea gustului național (în 1788). Ambele teme sunt strâns legate de convingerile personale ale regelui Friedrich cel Mare; pe aceasta din urmă nu numai că încercat să o inspire savanților și scriitorilor din epocă, ci a și scris el însuși pe acest subiect⁷. Friedrich a rămas convins, până la moarte, că scriitorii germani trebuie neapărat să-i imite pe francezi pentru a-și însuși un stil mai elegant, mai limpede, mai alert și pentru a-și educa nu numai gustul, ci și simțul lingvistic și felul de a gândi. De asemenea, că este vitală pentru o cultură demnă de acest nume și cunoașterea autorilor antici, drept pentru care a încurajat cu toate puterile traducerile din operele lor. Academia din Berlin, formată din mulți intelectuali de limbă franceză după 1744, îi împărțea întru totul punctul de vedere.

Înainte de a privi mai îndeaproape eseul lui Schwab, să amintim pe scurt tezele principale ale celorlalți câștigători⁸. K. L. Reinhold, profesor la Jena și Kiel, se consideră kantian, cel puțin într-o anumită măsură, și este în mod indiscutabil cel mai cunoscut și original filosof dintre cei trei autori premiați în 1795. Potrivit lui, după ce supremația școlii leibnizo-wolffiene s-a încheiat, pe la mijlocul anilor 1760, în filosofie s-a impus o metafizică eclectică sau sincretică, în care se vehiculează elemente eterogene, relativ confuze, provenite din raționalism și empirism, din dogmatism și scepticism (*Preisschriften*, pp. 174–178). Acestei perioade de „pace” filosofică – o pace datorată nu armonizării și colaborării, ci, mai degrabă, după Reinhold, confuziei și amestecării dezordonate și superficiale a ideilor – îi pune capăt cu brutalitate publicarea *Criticiei rațiune pure* în 1781. Kant trezește lumea filosofică din „somnul” care o cuprinsese și o obligă să se mobilizeze pentru că declară război tuturor orientărilor. Cum fiecare se vede nevoit să-și regăsească doctrina inițială, adevărul de la care pornise și tezele care-l caracterizează pentru a răspunde „atacului”, diferențele și tensiunile se exacerbează. În momentul publicării întrebării scoase la concurs, numărul mare de concepții distincte face imposibil un diagnostic global legat de progresul metafizicii. De aceea, Reinhold adoptă postura de observator imparțial (*unpartheyischer Beobachter*) – pe care o vom regăsi la Mérian – și prezintă pe rând curente existente, împărțindu-le în filosofii critice și

⁷ Cf. Frédéric II, ‘De la littérature allemande’, în *OEuvres philosophiques*, Paris, Fayard, 1985, pp. 423–55.

⁸ Cele trei eseuri ale lui Schwab, Abicht și Reinhold vor fi citate după ediția *Preisschriften über die Frage: Welche Fortschritte hat die Metaphysik seit Leibnizens und Wolffs Zeiten in Deutschland gemacht?*, Berlin, Mauer, 1796.

non-critice (sceptice și dogmatice; dualiștii, panteiștii, idealiștii și materialiștii aparțin în opinia autorului orientării dogmatice). Curentele non-critice sunt analizate în primul cu ajutorul conceptului de substanță și Reinhold menționează cu neutralitate realizările fiecăruia. Cât despre filosofia critică, aceasta nu a realizat vreun progres în metafizică, afirmă Reinhold, însă îl face posibil, îl pregătește. Kant ar fi trasat planul pentru o viitoare metafizică ce rămâne să fie elaborată de succesorii lui. Vedem astfel că Reinhold consideră filosofia critică o propedeutică (*ibid.*, p. 249), dar nu-și prezintă propria contribuție la metafizica vremii, așa cum face Abicht. Totuși, el se poziționează ca gânditor autonom (*Selbstdenker*), care privește abordările de până atunci ale metafizicii ca pe simple încercări (*Vesuche*) de diferite tipuri, oarecum echivalente (*ibid.*, pp. 250–254). Deși analiza lui este precisă și bogată în informații, atât tonul imparțial, cât și absența propriei perspective fac textul lui mai puțin interesant pentru noi astăzi⁹.

Potrivit lui J.H. Abicht, profesor de logică și metafizică la Erlangen și adept al Kant, metafizica lui Kant aduce cu sine o adevărată schimbare în filosofie. În spirit kantian, trebuie întâi să definim ce este metafizica și să ne asigurăm că ea este posibilă (*ibid.*, pp. 264 *sq.*). El argumentează că bazele metafizicii au rămas solide și după critica la care a supus-o filosofia critică. Abicht se situează deci limpede într-o perioadă post-kantiană – alegere originală în concurs – și mobilizează propria lui contribuție la gândirea vremii pentru a-și alcătui eseu și a depăși limitările pe care le vede în „sistemul” kantian.

Dacă argumentele lui Kant au pus într-adevăr capăt exceselor din metafizică, ele nu trebuie preluate ca atare și în mod absolut, afirmă Abicht. Câteva modificări în doctrina critică îi permit să susțină că progresul este posibil în metafizică, că el trebuie căutat și că viitorul filosofiei în general depinde de el. Primul pas constă în respingerea tezei kantiene referitoare la domeniile și sarcinile intelectului și ale rațiunii: potrivit lui Abicht, intelectul este cel care trebuie să cunoască obiectele metafizicii și el este în măsură să producă reprezentări obiectiv valide ale acestora (*ibid.*, pp. 291 *sq.*). Chiar dacă simțurile nu pot ajunge în „interiorul obiectului”, la ceea ce este ascuns și de neperceptut – anume, la elementul metafizic prin excelență –, intelectul poate judeca și se poate pronunța cu certitudine asupra acestuia. Exemplul dat aici este conceptul de substanță aplicat sufletului. Leibniz joacă un rol important și în acest eseu, cum vom vedea că apare și la Mérian, Abicht asimilând categoriile kantiene cu ideile înnăscute ale lui Leibniz – contrazicând astfel poziția explicită a lui Kant (*ibid.*, p. 312). El precizează totodată că în filosofia critică ele sunt abordate mai sistematic și sunt tratate mai în detaliu. Constatăm aici că Abicht, deși se consideră în mod sincer kantian, nu numai că nu acceptă noua definiție a categoriilor sau conceptul de *a priori*, așa cum le înțelege Kant, dar întregul lui demers dorește să ridice limitele impuse de Kant cunoașterii în general și metafizicii în special. Scopul lui declarat este de a elabora o nouă cale pe care metafizica poate progresa în epoca post-kantiană și, afirmă el, pe fundamente

⁹ Reinhold va reveni asupra acestui eseu pe care-l va completa în vederea publicării în 1797 într-un volum intitulat *Auswahl vermischter Schriften* (vol. 2; Jena, Mauke. Primul volum apare în 1796).

critice (*ibid.*, p. 317). Ne putem întreba, desigur, ce element kantian mai găsim în concepția lui Abicht când acesta respinge teze kantiene centrale, dar trebuie totuși să recunoaștem că disertația lui nu este lipsită de originalitate și curaj în încercarea de a propune o soluție proprie pentru a asigura viitorul metafizicii.

2. SCHWAB ȘI METAFIZICA LEIBNIZO-WOLFFIANĂ

J.C. Schwab a fost profesor de metafizică și logică în Stuttgart, scriitor cunoscut și colaborator al lui Eberhard. El poate fi considerat un opozant al filosofiei kantiene, cum sunt de altfel toți apropiații lui Eberhard. Cum am amintit mai sus, a câștigat de două ori premiul Academiei, în 1784 și 1788. Eseul lui pentru concursul dedicat progresului în metafizică este structurat de distincția între trei feluri de a completa o știință: din punct de vedere *material*, prin adăugarea unui nou conținut; din punct de vedere *formal*, anume prin (re)ordonarea elementelor deja existente. Potrivit lui Schwab, putem adăuga acestui din urmă fel de progres, un al treilea, anume progresul *negativ* care denunță erori și păreri greșite și le elimină dintr-o știință, fără a aduce elemente noi (*Preisschriften*, pp. 6 sq.). Dacă geografia, de pildă, este susceptibilă de progrese materiale prin descoperirea de noi regiuni datorită călătoriilor, afirmă Schwab, în metafizică întâlnim mai degrabă progrese formale sau negative. Această tripartiție îi permite autorului să prezinte în eseu o adevărată istorie a filosofiei recente, pe care o împarte în patru mari perioade.

Din 1720 până în 1740 avem de-a face cu „perioada sistemului” (*System-Periode*) în care domină incontestabil filosofia „leibnizo-wolffiană”, mai precis, sistematizarea gândirii leibniziene prin metoda wolffiană. Potrivit lui Schwab, în aceste două decenii asistăm la o colaborare fără precedent între două mari minți filosofice¹⁰. Conținutul metafizic nu este îmbogățit în mod substanțial, afirmă Schwab, întrucât se discută probleme și principii moștenite de la filosofia clasică, cum ar fi principiul rațiunii suficiente sau al armoniei prestabilite. Însă ele sunt redefinite și rearticulate într-un mod original și mult mai clar, mai precis decât în trecut, asigurându-se astfel un net progres formal al metafizicii. Wolff sistematizează mai coerent și mai inteligibil¹¹ acest conținut, recurge la definiții, demonstrații și deducții, contribuind astfel și la progresul negativ al filosofiei, prin eliminarea unor erori sau confuzii prezente în scrierile lui Leibniz (de pildă, în monadologie sau în dovezile existenței lui Dumnezeu). Potrivit lui Schwab, discipolii lui Wolff, cum ar fi Baumgarten, Bilfinger sau Reusch, se hrănesc din același sistem și din aceeași metodă și, deși și-au dovedit autonomia – sunt *Selbstdenker* –, îi datorează totul maestrului: „spiritul wolffian respiră în toate scrierile lor” (*ibid.*, p. 91).

¹⁰ „Was Leibnitz nicht gethan hatte, das leistete Wolff. Selten sind zwey wissenschaftliche Köpfe in der Welt durch Raum und Zeit so glücklich verknüpft gewesen, wie Leibnitz und Wolff. Ohne Leibnitzen würde Wolff weiter nichts als ein Dorfgeistlicher in irgend einem Winkel von Deutschland, oder ein unberühmter Lehrer auf irgend einer der deutschen Universitäten geworden seyn; ohne Wolffe würde Leibnitzische Philosophie nie Epoche gemacht haben”, *Preisschriften*, p. 15.

¹¹ „Wolffen, den Metaphysiker, bewunderte man, weil man ihn verstand”, *ibid.*, p. 16.

Perioada 1740–1760 începe ca o „înflorire” a literaturii, însă filosofia continuă să joace un rol central¹². În primul rând, doctrina lui Wolff este încă foarte influentă, apoi se afirmă cea a discipolilor lui, mai mult sau mai puțin independenți, ca Meier sau Reimarus, și mai ales a celui mai mare opozant al lui Wolff, Ch. A. Crusius. Schwab îi dedică acestuia multe pagini, dat fiind că într-adevăr „lupta” împotriva lui Wolff (*Streit gegen Wolff*, cum o va numi Max Wundt, mai târziu¹³), și mai cu seamă împotriva metodei matematice promovate de el, ocupă o mare parte din scena filosofică a vremii. Concluzia prezentării lui neagă orice progres care să nu fi venit dinspre Wolff și metafizica acestuia. Sistemul metafizic wolffian este considerat cel mai bun, în toate privințele, și sursa tuturor tipurilor de progres – dacă se va putea vorbi vreodată despre așa ceva – se va găsi tot în filosofia lui¹⁴. Înțelegem deja din aceste afirmații că Schwab construiește un răspuns negativ la întrebarea pusă de Academia din Berlin.

A treia perioadă cuprinde deceniile 1760 și 1770 și este marcată, pe de o parte, de un curent metafizic puternic și de afirmarea unor gânditori sceptici, pe de altă parte. Mendelssohn și Lambert propun, susține Schwab, o continuare a școlii wolffiene, în direcții noi cum ar fi estetica sau psihologia empirică și toate demersurile demne de interes în domeniul metafizicii vin tot dinspre sistemul leibnizo-wolffian. Încercările de a pune metafizica pe căi noi, neexplorate, au eșuat întru totul și au împiedecat realizarea unui progres propriu-zis. Ba mai mult: critica adusă sistemului filosofic și utilizarea greșită a psihologiei empirice au atras după sine succesul scepticismului. Schwab invocă aici exemplul lui J. H. Tetens și gândirea lui D. Hume. Autorul se plânge de proliferarea compendiilor de istorie a filosofiei, care se mulțumesc să inventarieze „opiniile” filosofilor, introducând un anumit relativism și promovând un stil accesibil, lipsit de rigoare. Parțialitatea și superficialitatea lor au produs, în opinia lui, o anumită „anarhie” în „poporul filosofic”, anarhie care pare să fi antrenat sau precipitat manifestarea unui „dictator” sau „nou șef”¹⁵.

Acest „dictator” este, desigur, Immanuel Kant, care în 1780 pune capăt perioadei anterioare prin instaurarea unei noi teorii a cunoașterii. Dar, afirmă Schwab, el eșuează în încercarea de a salva filosofia și propune de fapt o concepție sceptică,

¹² Schwab se pronunță împotriva încercării de a scrie frumos, elegant, cu stil, în filosofie. Este vorba despre o temă foarte discutată în epocă, mai ales în filosofia „populară” și inamicii lui Wolff. Acesta trecea drept exemplul prin excelență al scriitorului pedant, pompos, greu de urmărit. Schwab este de o altă părere, cum se vede din afirmația că Wolff poate fi înțeles ușor. Referitor la stil, Schwab scrie: „Es ist immer ein mislicher Zeitpunkt für die Philosophie, besonders für die Metaphysik, wenn die Philosophen anfangen, mit den schönen Geistern wetteifern zu wollen”, *ibid.*, p. 22.

¹³ Max Wundt, *Die deutsche Schulphilosophie im Zeitalter der Aufklärung*, Hildesheim, Olms, 1992.

¹⁴ „Keine einzige schwere und interessante Materie aus der Metaphysik ist in ein helleres Licht gesetzt, keine wichtige Wahrheit erfunden oder besser bewiesen, kein festeres zusammenhängenderes System, als das Wolffsche, aufgestellt worden. [...] Die von der Wolffischen Schule gelieferten metaphysischen Schriften sind noch immer die besten : und wenn die Metaphysik in einzelnen Theilen etwas gewonnen hat ; so hat sie es dieser Schule zu verdanken”, *Preisschriften*, pp. 35–36.

¹⁵ „Hiezu kam noch eine gewisse Seichtigkeit in vielen unserer philosophischen Lehrbücher; ein schöngelüsterisches Geschwätz wo durch man den Mangel der Gründlichkeit zu ersetzen und zu verbergen suchte, und unter dem philosophischen Volk eine wahre Anarchie, die ein neues Haupt, oder gar einen Dictator zu erfordern schien. Dieser Dictator trat auf; und mit ihm fängt eine neue Periode der Metaphysik an”, *ibid.*, p. 104.

apropiată de cea a lui Hume,¹⁶ fără a putea asigura vreun progres real în metafizică. Înseși scopurile declarate ale filosofiei critice sunt cu totul negative, Kant renunțând explicit la pretenția de a aduce progresul în metafizică. Nici în privința progresului negativ pe care și-l propune, adică al denunțării erorilor și în stabilirea limitelor cunoașterii, Kant nu reușește să aducă vreo contribuție notabilă. Schwab dă exemplul tezei kantiene potrivit căreia trebuie să scoatem la lumină iluzia care sălășluiește în chiar rațiunea omului, iluzie pe care filosofia critică dorește să o considere sursa tuturor conflictelor și contradicțiilor din metafizică. El conchide că prezența acestei iluzii constitutive ar fi echivalentă cu distrugerea rațiunii de către rațiune: „o astfel de teorie este nu mormântul scepticismului, ci mormântul filosofiei!”¹⁷

Așa cum putem constata, tonul lui Schwab față de Kant este foarte critic. După ce elaborează un adevărat imn dedicat filosofiei wolffiene, respingând reproșurile care i se aduc lui Wolff și școlii lui și argumentând superioritățile, autorul propune o listă cu principalele dificultăți și (ceea ce el consideră a fi) contradicții din doctrina critică. Deși citează uneori din operele lui Kant, trebuie să remarcăm că Schwab se referă adesea la manuale sau interpretări ale filosofiei critice, cum ar fi cele propuse de Schulz¹⁸ sau Reinhold, ceea ce poate pune la îndoială cunoașterea directă a întregii doctrine critice. De altfel, Schwab menționează în câteva rânduri dificultatea considerabilă de a înțelege argumentele și tezele critice.

Concluzia lui e fără apel: contradicțiile ar fi prea numeroase, prea adânc legate de conceptele fundamentale (în primul rând de conceptele de lucru în sine, de spațiu și timp) pentru ca sistemul lui Kant să mai poată fi „salvat”¹⁹. În ciuda terminologiei deosebite, teoria kantiană a facultății de reprezentare nu ar rezista unei examinări atente. Schwab susține că ar fi cercetat atent și cu bunăvoință concepția critică, cel puțin într-o primă perioadă, încercând să depășească sistemul leibniz-wolffian. Dar, constatând că ea nu egalează profunzimea, ordinea și rigoarea wolffiană, că nu s-a adus niciun progres în metafizică după 1780, a ales să rămână fidel filosofiei wolffiene în care se simte „acasă”²⁰. Prin urmare, teza centrală a lui Schwab este că

¹⁶ „Und so trifft die Kritische Philosophie mit dem Humischen Skepticismus, den sie doch widerlegen will, zusammen. Sie hat also einen ihrer Hauptzwecke verfehlt; denn diese Philosophie sollte das Grab des Skepticismus seyn”, *ibid.*, p. 121.

¹⁷ „Aber wenn es einen Schein giebt, der in dem Wesen der reinen Vernunft seinen Grund hat, wie ist es noch möglich, ihn zu entdecken? Das heisst Vernunft durch Vernunft zerstören; und eine solche Theorie ist nicht das Grab des Skepticismus, sondern der Philosophie!”, *ibid.*, p. 123.

¹⁸ Cf. Johann Schultz, *Erläuterungen über des Herrn Professor Kant Kritik der reinen Vernunft*, Königsberg, Hartung, 1784.

¹⁹ În sprijinul acestei teze, Schwab alcătuiește o listă de 10 „contradicții” din doctrina critică, cf. *Preisschriften*, pp. 145–146.

²⁰ „Aus allem bisher, Gesagten glaube ich nun das Resultat ziehen zu dürfen, dass der Kritischen Philosophie, das Unternehmen, die Gränzen unserer Erkenntniss genau zu bestimmen und festzusetzen, nicht gelungen ist: dass ihre neue Theorie von dem Vorstellungsvermögen, so imposant sie auch durch die neue Terminologie ist, die Prüfung nicht aushält, und dass das von ihr aufgestellte metaphysische System an Gründlichkeit, Ordnung und Festigkeit dem Leibnitzisch-Wolffischen nicht gleich kommt. Wir sind also in dieser neuen Periode, in der Metaphysik nicht weiter gekommen, ob wir wohl einen berühmten Metaphysiker weiterhaben. [...] Ich fühlte recht lebhaft, wie schwer es sey, etwas besseres zu machen, als was uns Leibnitz und Wolff hinterlassen haben: und weil wir doch ein metaphysisches System, so wie ein bewohnbares Haus, haben müssen; so entschloss ich mich, das Leibnitzisch-Wolffische, mit einigen Veränderungen, (den natürlichen Folgen jedes eigenen Nachdenkens,) zu meinem Gebrauche beyzubehalten”, *ibid.*, pp. 144–146.

în metafizică nu s-a făcut niciun progres de la Leibniz și Wolff încoace, în primul rând pentru că sistemul lor este atât de complet și bine alcătuit, încât nu poate fi depășit.

3. DE LA WOLFF LA KANT: MÉRIAN, ECLECTISMUL ȘI CRIZA METAFIZICII

În 1797, Jean-Bernard Mérian prezintă, în plenul Academiei, în două ședințe succesive, un important eseu intitulat „Paralelă istorică între cele două filosofii naționale ale noastre”²¹. Prin „filosofie națională”, Mérian înțelege doctrinele filosofice ale lui Christian Wolff și Immanuel Kant. Eseul lui este foarte important pentru noi astăzi, nu numai pentru că expune punctul de vedere al Academiei asupra acestor doi gânditori, ci și pentru că oferă o privire retrospectivă asupra filosofiei academice, ba chiar o autointerpretare a Iluminismului târziu.

Paralela între Wolff și Kant îi va permite lui Mérian să se pronunțe de fapt asupra „destinului” metafizicii după Leibniz. Este necesar să amintim aici că Mérian este autorul unui important *Discours despre metafizică*, publicat în 1765²², în care propune soluții pentru depășirea a ceea ce el consideră a fi o criză profundă a metafizicii în epocă. Teza lui centrală este dublă și postulează că: 1) dacă se recurge la o metodologie specifică metafizicii – și se renunță la metoda de inspirație matematică, de pildă, promovată de școala wolffiană și 2) dacă se recunoaște statutul excepțional al metafizicii ca știință fundamentală și supremă (*prima philosophia*), se poate ieși din criza care a cuprins întreaga filosofie, prin elaborarea unei noi metode sau noi arte de a filosofa. În acest lung eseu – un adevărat imn închinat metafizicii –, Mérian își expune pe larg viziunea despre filosofia vremii și despre relația cu tradiția care-i constituie fundamentul, înscriindu-se într-o genealogie filosofică formată din „adevărați metafizicieni”, ostili sectelor și sistemelor abstracte totalizante.

Analiza din 1797 va relua unele dintre ideile prezentate în 1765 și se va pronunța și asupra evoluției metafizicii în cei peste 30 de ani care o despart de *Discours*. Trebuie, prin urmare, să citim *Paralela istorică* având prezent în minte eseul programatic din 1765 și convingerea exprimată atunci, potrivit căreia metafizica trebuie salvată de „spini și măcăcinii”²³ care au cuprins-o și restaurată ca știință a științelor.

Mérian afirmă de la început că eseul lui este unul istoric și nu-și propune să analizeze aceste două doctrine pentru ele însele, nici să se pronunțe asupra valorii lor intrinseci. Mai degrabă, el dorește să compare soarta lor „trecută, prezentă și viitoare”, adică circumstanțele și evenimentele care le-au pregătit apariția și le-au

²¹ Jean-Bernard Mérian, „Parallèle historique entre nos deux Philosophies nationales”, in *Mémoires de l'Académie Royale des Sciences et des Belles-Lettres de Berlin*(1797), Berlin, Decker, 1800, pp. 53–96.

²² Jean-Bernard Mérian, *Discours sur la métaphysique*, Berlin, Voss, 1765.

²³ Mérian, *Discours sur la métaphysique*, p. 34.

însoțit dezvoltarea²⁴. I se pare simptomatic că ambele s-au manifestat și s-au impus în spațiul german – și nu în altă țară. Asupra acestui aspect vom mai reveni. Mérian se consideră îndreptățit să scrie această comparație datorită statutului lui de martor ocular: a trăit sub „domniile” (*règnes*) amândurora, le cunoaște din interior. Pe prima, filosofia lui Wolff, a văzut-o la apogeu, susține autorul; pe cea de-a doua, filosofia lui Kant, pe care a văzut-o de la începuturi, o privește impunându-se și chiar întrecând-o pe prima. Din punct de vedere metodologic, Mérian revendică o poziție imparțială, specifică pentru curentul eclectic și pentru instituția din care face parte – vom reveni asupra acestui aspect. El afirmă:

„Aș adăuga că nu am nicio predilecție pentru o teorie sau un sistem anume, le privesc pe toate cu un ochi calm și imparțial, limitându-mă la rolul meu favorit de simplu spectator în lumea filosofică și în lumea literară”²⁵.

Conștient de caracterul provizoriu al analizei lui, pe care alte scrieri viitoare o vor face probabil caducă, Mérian declară că unul dintre scopurile lui principale este să aducă la cunoștința publicului european „certurile [*lesquerrelles*] speculative” din spațiul german, necunoscute în afara granițelor. Datorită limbii franceze în care scrie, cititorii europeni vor putea afla lucruri noi despre filosofia vremii. Nu credem însă că Mérian are aici dreptate: filosofia lui Wolff, de pildă, atât cea din operele latine, cât și cea din cele germane, a avut un ecou european incontestabil. Pe diferite căi, mai mult sau mai puțin directe, ea este difuzată în țările europene și ajunge de pildă și în *Enciclopedia* lui Diderot și d’Alembert, unde mai multe articole sunt redactate după texte wolffiene. De asemenea, la sfârșitul anilor 1790, și gândirea lui Kant este deja, într-o oarecare măsură, cunoscută și tradusă în Europa. Nu se poate, deci, susține că cele două mari doctrine filosofice ar ajunge la urechile publicului nongerman abia datorită *Paralelei istorice*²⁶. Însă afirmația potrivit căreia analiza de față nu reprezintă un adevăr ultim și definitiv cu privire la cei doi autori nu arată doar că Mérian este (sau dorește să pară) smerit, ci reprezintă o altă caracteristică a metodologiei eclectice: anume, convingerea că autorii lucrează la o operă comună, că niciun gânditor nu deține singur cunoașterea totală sau definitivă, ci fiecare contribuie la un edificiu care este ridicat în comun, treptat, prin ameliorări, completări, uneori corectări succesive. Imaginea cunoașterii ca „work in progress”, cum am spune noi astăzi, ca operă „în lucru” a întregii comunități savante este o idee importantă în epocă și poate fi deja întâlnită în scrierile programatice ale lui Christian Thomasius²⁷. Vom vedea că acest element va fi mobilizat pentru a critica pretenția de a deține adevărul (absolut sau întreg) pe care Mérian o regăsește și la Wolff, și la Kant.

²⁴ Mérian, *Paralela*, p. 53.

²⁵ Mérian, *Paralela*, p. 54.

²⁶ Mérian dedică aici o secțiune separată „destinului celor două filosofii ale noastre în afara Germaniei” (secțiunea VII, pp. 85–88).

²⁷ Christian Thomasius, *Einleitung zur Hof-Philosophie*, Frankfurt und Leipzig, Rudger und Bauern, 1710.

Trebuie să menționăm un aspect important, care arată că Mérian răspunde de fapt aici întrebării academice scoase la concurs pentru anul 1791: comparația celor două concepții filosofice și, de altfel, aproape fiecare secțiune a eseului, începe cu un elogiu al lui Leibniz. Acesta din urmă este numit de el un „spirit universal”, un „geniu de primă mărime”, pentru care se așteaptă timp de secole și care nu va fi uitat niciodată. El a înnoit și reformulat cunoașterea, afirmă Mérian, a făcut descoperiri admirabile în domenii variate, cum ar fi filosofia, fizica, geometria, algebra. Însă, în ciuda spiritului lui pătrunzător și a curiozității inepuizabile – sau poate din cauza acestor trăsături –, multe dintre scrierile lui au rămas fragmentare, neterminate, unele uitate timp de decenii (Mérian se referă aici la *Nouveaux Essais*), Leibniz trecând de la un subiect la altul, de la o descoperire la alta, de la o idee de geniu la o intuiție neobișnuită, fără a le elabora corespunzător, fără a le dezvolta pe deplin. Doar datorită sistematizării oferite de Wolff gândirii leibniziene, afirmă autorul, aceasta din urmă a ajuns să domine scena filosofică germană până la începutul anilor 1780, când o „filosofie mai nouă” și-a făcut apariția. Este, desigur, vorba despre doctrina lui Kant.

Potrivit lui Mérian, doctrina critică „amenință” de atunci „edificiul pompos” leibnizo-wolffian care „începe să se clatine din temelii și pare gata să se năruie”²⁸ (Mérian, *Paralela*, 56). „Ruina fatală” care îl pândește se datorează „spiritului original, profund și subtil” al noului venit (Kant), pe care Mérian îl plasează la același nivel filosofic cu Leibniz și deasupra lui Wolff²⁹.

Cum arată edificiul wolffian descris aici? „Regina” științelor, care „conține elementele tuturor celorlalte” științe și le „dictează legile”, este pentru Wolff metafizica – adevărata, prima, marea știință³⁰. Mérian prezintă diviziunea metafizicii impusă de Wolff, anume ontologia (sau metafizica generală), cosmologia, psihologia și teologia naturală, indicându-le obiectul, dar nu denumirea³¹. Marile principii sunt moștenite de la Leibniz, afirmă autorul, și mai cu seamă principiul central al rațiunii suficiente („*le pivot sur qui tout tourne, l'arc-boutant du systême, le ressort qui fait procéder ce systême*”³²). Totul este prezentat la Wolff după o metodă „rigidă”, cu certitudine demonstrativă.

Odată cu publicarea filosofiei lui Kant, acest „aparat splendid” dispare, și metafizica se disipează și ea „ca într-un vis”. Mérian afirmă că a căutat-o în zadar în doctrina critică: „regina științelor a coborât de pe tron, și acest tron este răsturnat”³³. Potrivit lui, Kant a limitat atât de mult cunoașterea, încât tot ce este real ne devine

²⁸ Mérian, *Paralela...*, 56.

²⁹ „En le [Kant] comparant avec Leibniz et Wolff, je serais tenté de le placer sur la même ligne philosophique avec le premier, et plus haut que le second [...]”, Mérian, *Paralela...*, p. 56.

³⁰ *Ibid.*, p. 56.

³¹ „Dans la Métaphysique sont comprises quatre sciences, quoique ce nom n'appartienne proprement qu'à la première, qui explique l'essence des êtres, leurs propriétés générales, leurs modes, leurs relations. La deuxième a pour objet la collection de tous les êtres, ou le monde; la troisième le monde spirituel, et en particulier l'âme humaine; la quatrième enfin l'existence, la nature, les attributs, les actes et l'influence de la divinité”, *ibid.*, pp. 56–57.

³² *Ibid.*, p. 57.

³³ *Ibid.*, p. 57.

necunoscut: eul, substanța, tot ce este subzistent în sine devine ceva cu totul ascuns. Câmpul cunoașterii este astfel restrâns la percepții sensibile, interne și externe, încadrate în formele spațio-temporale și subordonate categoriilor preexistente. Adevărate „coloane ale lui Hercule”, aceste limitări ne despart de un ocean imens, nemărginit, în care ne-am pierde. Mérian vorbește cu un ton ironic, dar și oarecum neliniștit, de „sfera foarte strâmtă”³⁴ la care suntem mărginiți în filosofia teoretică a lui Kant. Disciplinele metafizice ale lui Wolff nu se mai referă acum la nimic real, obiectul lor devenind cel mult o „posibilitate îndepărtată, vagă, nesigură, precară” (*ibid.*, p. 58). Totuși, aceste limite sunt depășite în filosofia morală, afirmă Mérian, unde o „nevoie morală foarte presantă” ne duce spre binele suprem, ne procură dovezi despre viața de dincolo și despre existența lui Dumnezeu și ne oferă certitudinea morală în privința tuturor adevărilor care ne interesează cu adevărat.

În opinia lui Mérian, Kant trebuie considerat un filosof care este în același timp și sceptic, și dogmatic – numele de „criticism” pe care l-a dat doctrinei sale părăndu-i, de aceea, potrivit:

„În distrugerea dogmatismului, [Kant] urmează demersul sceptic al lui Hume. Totuși, nu neglijează să postuleze, el însuși, teze fixe, fără a le da numele de dogme, dar care au același efect. Chiar scepticismului lui adoptă un ton la fel de peremptoriu ca dogmatismul”³⁵.

Atent la stilul literar, Mérian, care este în 1797 directorul clasei de *belles-lettres*, menționează dorința de sistematizare, preferința pentru demonstrații și rigoare, precum și stilul oarecum pedant și greoi al lui Wolff, pe care acesta a reușit să-l impună în definiția spiritului filosofic³⁶. Lui Kant, în schimb, îi recunoaște capacitatea de a scrie cu elocvență și eleganță, chiar dacă tratatele lui aleg, de cele mai multe ori, un stil abstract, scolastic, cu fraze prea lungi și numeroase paranteze. După cum constatăm, Mérian nu apreciază cu adevărat talentul literar al celor doi filosofi, deși pare să considere mai ușor de urmărit scrierile wolffiene.

Wolff a contribuit în mod determinant la diseminarea și la succesul ideilor lui Leibniz, prin sistematizarea lor și aplicarea unei metode matematice: el a fost „primul care a dat, sau a încercat să dea, o filosofie sistematică, ordonată și demonstrată, cum sunt *Elementele* lui Euclid”³⁷. Succesul și renumele (Mérian vorbește de o „*vogue prodigieuse*”) i-au fost asigurate wolffianismului și de forma didactică a tratatelor filosofice, utilizate adesea ca manuale în universități. Astfel, s-au format în scurt timp școli wolffiene și centre de predare a doctrinei maestrului, care a devenit „secta dominantă” în filosofie³⁸. Mérian amintește și cum exilarea lui Wolff de la Halle în 1723 a reprezentat un eveniment răsunător, care i-a sporit exponențial faima în epocă. Deși Kant nu a procedat în același fel, adică nu și-a predat doctrina și nu a fondat școli, și deși operele lui sunt greu de pătruns,

³⁴ *Ibid.*, p. 58.

³⁵ *Ibid.*, p. 58.

³⁶ *Ibid.*, p. 60.

³⁷ *Ibid.*, p. 63.

³⁸ *Ibid.*, p. 64.

gândirea lui excepțională și-a croit singură drum pe scena filosofică, cucerind mințile speculative și curioase ale vremii³⁹.

Mérian acordă o mare importanță analizei „zelului” acestor doi filosofi și efectelor pe care l-a produs acesta. Uimit că speculațiile „reci” și „abstracte” ale metafizicii pot exalta spiritele până la „Don-Quichotism” și la a produce convulsii, el condamnă limpede și detaliat „zelul sectar”, lipsit de măsură, care caracterizează ambele sisteme și le agită și discipolii. Wolffienii se credeau „iluminați de razele evidenței” și erau mânați de o „încredere nelimitată” în doctrina lor⁴⁰. Kantienii sunt și ei animați de convingerea că au delimitat exact puținul pe care îl putem cunoaște și au scos toate „plantele parazite” din câmpul filosofiei: „Este ceea ce dl. Kant numește profitul negativ al criticismului lui, însă în privința lui este tot atât de pozitiv ca cel mai încăpățânat dogmatic referitor la dogmatismul lui”⁴¹. Potrivit lui Mérian, kantienii par convinși că până la Kant nu a existat filosofie adevărată, ceea ce, desigur, nu poate fi acceptat.

Atât Mérian, cât și Academia ca instituție s-au arătat foarte severi față de școlile de gândire sau „sectele” filosofice, pe care le condamnă fără apel. De aceea, cuvintele autorului sunt extrem de critice și de ironice, când discută ceea ce pare a fi atitudinea sectară și zelul disproporționat al adepților lui Wolff și, mai recent, ai lui Kant. I se pare de neacceptat argumentul autorității, adularea fondatorilor de școli – și a oricărui gânditor, de altfel –, ridicarea în slăvi a filosofilor, elemente pe care le identifică chiar și în secolul Luminilor. Acest reproș este specific metodologiei eclectice, care seduce independentă și revendică atitudinea critică, autonomă față de orice autor sau școală de gândire. Mérian detaliază aceste aspecte încă din 1765, în *Discursul despre metafizică*. Acum, când le vede repetându-se în școala kantiană, tonul este și mai caustic⁴².

În același sens, el respinge ambiția de a aplica metoda științifică wolffiană tuturor domeniilor de la teologie sau catehism, la documentele civile și politice. Mérian vede în această „manie” a folosirii axiomelor, teoremelor, corolarelor și postulatelor un „șarlatanism” care și-a răspândit otrava „de la un capăt la altul al Germaniei” și a fost „întreținut” de „delirul metafizic” propriu wolffienilor⁴³. Discipolii lui Kant, afirmă autorul, acționează similar, încercând să producă o revoluție copiată după *Critica rațiunii pure* și după imperativele practice în toate domeniile cunoașterii – de la reviste de cateheză, la chimie și drept⁴⁴. Deveniți

³⁹ Despre scrierile lui Kant, Mérian afirmă ca sunt „des expositions plénières, profondément méditées et revues, développées avec une intelligence et une finesse exquises, et avec une persévérance infatigable”, *ibid.*, p. 64.

⁴⁰ *Ibid.*, pp. 66–67.

⁴¹ *Ibid.*, p. 67.

⁴² „Mais soit. Appelez, si vous voulez, les patriarches de vos sectes, des hommes immortels, la gloire des siècles, les lumières du monde, les soleils ou les étoiles polaires de la Philosophie: ce n’est pas peu; cependant je vous le passe. Mais où suis-je quand je les entends titrer de vicegéreus de Dieu sur la terre, de nouveaux créateurs ou sauveurs; quand je lis que Kant est venu achever le grand ouvrage commencé par Jésus-Christ, et dans un autre endroit, que Christ nous a manifesté Dieu en chair, et Kant Dieu en esprit?”, *ibid.*, pp. 69–70.

⁴³ „Le mauvais gout d’alors y contribua sans doute; mais il fut à son tour entretenu, et sa durée prolongée par ce délire métaphysique”, *ibid.*, p. 75.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 77.

„entuziaști” ai filosofiei critice – împotriva cuvântului lui Kant, care, cum știm, condamnă entuziasmul (*Schwärmerei*) –, ei i-au înlocuit acum pe „predicatorii” wolffieni. Vedem astfel că Mérian critică cu precădere aici pe adepții lui Wolff și ai lui Kant, și nu pe cei doi gânditori, deși găsește în sistemele lor tezele care suscită și motivează asemenea atitudini exagerate și partizane. El recunoaște însă că nu înțelege doctrina kantiană decât cu dificultate și afirmă că interpretii lui Kant sunt și mai greu de urmărit; în comparație cu ei, scrierile lui Wolff îi par mai accesibile – o idee pe care o găsim și la Schwab, după cum am văzut.

Spre finalul eseului, Mérian dedică o secțiune întrebării de ce tocmai în Germania au loc aceste „bătălii” metafizice, de ce, în secolul al XVIII-lea, Germania a fost în mod neîntrerupt „adevăratul teatru al filosofiei”⁴⁵, în timp ce alte țări au tratat cu indiferență chestiunile metafizice. Tonul este din nou mai ironic decât ne lasă să credem problema ridicată aici⁴⁶. Mérian notează cum filosofia lui Hume a trecut oarecum neobservată până când Kant „a reprodus-o cu unele modificări” în concepția lui⁴⁷, acest fapt declanșând un adevărat „incendiu”, care s-a generalizat. Să remarcăm aici că Mérian cunoaște foarte bine recepția lui Hume în spațiul german, întrucât a fost printre primii care l-a recenzat încă în anul 1755⁴⁸. Poate este o trăsătură a patriotismului german, afirmă Mérian, sau poate reacția aceasta se datorează concurenței și conflictelor între diversele universități și tabere filosofice germane, în care slăbiciunile omenești se manifestă mai vehement decât în alte țări, unde gânditorii trăiesc mai izolați⁴⁹. În orice caz, conchide autorul, este neapărată nevoie de cel puțin două tabere sau școli, care să domine scena filosofică: când doar una are supremația, intervine abuzul și libertatea moare – atunci „adeverata filosofie geme sub opresiune, și știința se convertește în meserie”⁵⁰.

Reflectând la soarta pe care a avut-o wolffianismul, Mérian afirmă că ceea ce i-a făcut cel mai mult rău a fost fanatismul sectar și elogiile excentrice⁵¹. La aceasta s-a adăugat și progresul literaturii și al gustului, pentru care metoda „celeastă” a lui Wolff și „pedanteria scolastică” au devenit ținta sarcasmului. Gânditorii s-au reorientat

⁴⁵ *Ibid.*, p. 81.

⁴⁶ „Il est de fait que dans le présent siècle, qui touche à sa fin, l'Allemagne a constamment été le vrai théâtre de la Philosophie, qui nulle part ailleurs n'a joué des scènes aussi animées, aussi bruyantes, turbulentes même, et dont rien n'a pu interrompre le cours, ni les disputes des souverains, ni les guerres intestines et étrangères, ni le sort désastreux ou périlleux de tant de provinces et de peuples. Tous ces troubles n'ont pu troubler nos têtes métaphysiciennes, ni suspendre leurs élans vers les régions hyperphysiques, ni les batailles qui s'y livrent, ni les victoires et les défaites qui les ont signalées”, *ibid.*, p. 81.

⁴⁷ Mérian, foarte bun cunoscător al lui Hume, consideră că doctrina kantiană este de fapt o radicalizare a scepticismului lui Hume, cf. Mérian, „Sur le phénoménisme de David Hume” (1793), în *Mémoires de l'Académie Royale des Sciences et Belles-Lettres depuis l'avènement de Frédéric Guillaume II au trône*, Berlin, Decker, 1798, pp. 417–437.

⁴⁸ Pentru detalii, cf. Tinca Prunea-Bretonnet, „On the Mitigated Phenomenalism of J.-B. Merian”, în Karin de Boer, Tinca Prunea-Bretonnet (coord.), *The Experiential Turn in Eighteenth-Century German Philosophy*, New York, Routledge, 2021, pp. 210–213.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 83.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 84.

⁵¹ „Rien ne fit plus de tort au système divin de Wolff que d'avoir été divinisé”, Mérian, *Paralela...*, p. 89.

și ei spre demersul empiric, respingând filosofia sistematică. Deși refuză să se considere profet, Mérian crede că sistemul lui Kant va fi depășit mai devreme sau mai târziu de vreun discipol care deschide noi perspective, schimbă terminologia sau reformulează vechile idei⁵². În ciuda supremației necontestate de care se bucură în prezent, kantianismul va apune cum a apus și wolffianismul, afirmă Mérian: „Totul este supus variațiunilor și inconstanței, științele ca tot restul, și filosofia mai mult decât orice știință”⁵³. După cum am văzut din eseurile premiate în 1795, Mérian nu se înșela întru totul – post-kantienii ocupă tot mai mult teren și, nu în ultimul rând, idealismul pe care bătrânul Kant încearcă în acei ani să-l respingă.

Eseul lui Mérian se încheie cu o pledoarie în favoarea atitudinii și a filosofiei promovate de Academia din Berlin. Arta eclectică de a filosofa este singura „demnă” de o Academie, afirmă el, și clasa de filosofie speculativă și-a îndeplinit sarcina de-a lungul deceniilor anterioare: apărând discuțiile deschise, libertatea de gândire și de exprimare, diferitele orientări filosofice în egală măsură, Academia a promovat „adevăratul spirit filosofic”, armonia și pacifismul. Ea a ținut piept controverselor personale și atitudinii antagoniste a metafizicienilor, arătându-se primitoare și față de doctrinele străine, engleze sau franceze. Eclectismul care îi este specific filosofiei academice⁵⁴ apare, prin urmare, în eseul lui Mérian, ca un adevărat progres în perioada scursă de la Leibniz și Wolff. Dacă doctrina critică a risipit metafizica pe care Wolff și wolffienii o ridicaseră pe un tron prea înalt, Academia din Berlin a reușit, potrivit lui Mérian, să asigure filosofiei condiții propice de dezvoltare⁵⁵. Exemplul cel mai revelator îl constituie chiar concursul despre progresul metafizicii, conchide Mérian. Prin decernarea premiului celor trei concurenți care apără concepții diferite, Academia și-a arătat deschiderea și iubirea pentru filosofie.

Am văzut în aceste două texte o adevărată frescă a filosofiei germane a secolului al XVIII-lea. Dacă Schwab amintește și chiar analizează aproape toate marile nume de după 1720, Mérian caracterizează metafizica iluministă germană doar prin comparația dintre Wolff și Kant și prin clarificarea rolului jucat de Academia din Berlin în a doua jumătate a secolului. Schwab neagă realizarea vreunui progres ulterior momentului wolffian, datorită perfecțiunii atinse deja de metafizică în sistematizarea leibnizo-wolffiană. Eșecurile de după Wolff nu au făcut decât să pună și mai mult în lumină importanța concepției lui. Mérian este însă convins că metafizica trece printr-o criză fără precedent, din care doar

⁵² *Ibid.*, p. 92.

⁵³ *Ibid.*, p. 92.

⁵⁴ Pentru o analiză a filosofiei academice, cf. Tinca Prunea-Bretonnet, „Eclectic philosophy and ‘academic spirit’: the Berlin Academy and the Thomasian legacy”, în Tinca Prunea-Bretonnet, Peter Anstey (coord.), *The Berlin Academy in the Reign of Frederick the Great: Philosophy and Science*, „Oxford University Studies in the Enlightenment”, Liverpool, Liverpool Press, 2022, pp. 71–101.

⁵⁵ „J’oserais encore affirmer que ce même Eclectisme qui a rempli, en quelque façon, l’intervalle entre Wolff et Kant, a coulé en grande partie de chez nous, ou du moins a été fortement encouragé par nos philosophes: il régnait dans leur classe; et c’est la seule secte ou non-secte qui doit respirer dans une Académie”, Mérian, *Paralela...*, p. 95.

caracterul efemer al lucrurilor și al convingerilor o va putea salva. Ostil atât lui Kant, cât și lui Wolff, el încearcă să arunce în această luptă resursele Academiei – și, într-adevăr, mai mulți membri ai Academiei, cum ar fi F. Castillon și L.F. Ancillon, vor încerca și ei, împreună cu Mérian, să găsească soluții pentru a „salva” metafizica de critica lui Kant.

Atât Schwab, cât și Mérian, însă, cad de acord asupra unui punct: filosofia lui Kant este pe cale de a fi depășită⁵⁶, fie printr-o întoarcere la Leibniz și un refuz al doctrinei critice (Schwab), fie prin integrarea acesteia în opera discipolilor care o duc mai departe în direcții și rearticulări noi, ne-kantiene (Mérian). Mérian nu-și face nicio iluzie: eclecticismul academic nu este în măsură să țină piept școlii kantiene și nici să rezolve pozitiv criza în care metafizica tradițională pare că s-a pierdut. Noi, însă, știm astăzi ce „progres” uimitor urma să cunoască metafizica în deceniile următoare.

⁵⁶ Să amintim că I. Kant și-a propus inițial să participe la concursul pentru 1791/1795, dar nu a mai făcut-o; în 1804, F. T. Rink va publica manuscrisul redactat de Kant pe acest subiect (trei versiuni neterminate), cu titlul *Immanuel Kant über die von der Königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin für das Jahr 1791 ausgesetzte Preisfrage: Welches sind die wirklichen Fortschritte, die die Metaphysik seit Leibnizens und Wolf's Zeiten in Deutschland gemacht hat?*, herausgegeben von D. Friedrich Theodor Rink, Königsberg, Göbbles und Unzer, 1804.